

Vlaams
Parlement

ingediend op **386** (2019-2020) – Nr. 3
10 augustus 2020 (2019-2020)

Verslag van de hoorzitting

namens de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid
uitgebracht door Arnout Coel en Chris Steenwegen

over de impact van de coronacrisis
op landbouw, visserij en platteland,
en ideeën voor een toekomstgericht beleid

Samenstelling van de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid:

Voorzitter: Bart Dochy.

Vaste leden:

Arnout Coel, Cathy Coudyser, Karolien Grosemans, Sofie Joosen, Joris Nachtergaele;
Leo Pieters, Carmen Ryheul, Stefaan Sintobin;
Bart Dochy, Joke Schauvliege;
Steven Coenegrachts, Tom Ongena;
Mieke Schauvliege, Chris Steenwegen;
Ludwig Vandenhove.

Plaatsvervangers:

Allessia Claes, Maaïke De Vreese, Bert Maertens, Nadia Sminate, Tine van der Vloet;
Roosmarijn Beckers, Els Sterckx, Suzy Wouters;
Lode Ceyssens, Tinne Rombouts;
Emmily Talpe, Bart Tommelein;
Gustaaf Pelckmans, Jeremie Vaneeckhout;
Maxim Veys.

Documenten in het dossier:

386 (2019-2020) – Nr. 1 en 2: Verslagen van de hoorzittingen

INHOUD

I.	Uiteenzetting door Joris Relaes, administrateur-generaal, Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek.....	5
1.	De landbouwsector was essentieel en veerkrachtig tijdens de coronacrisis.....	5
2.	De structurele problemen blijven	5
3.	Nieuwe kansen en nieuw beleid van de EU	6
3.1.	Respecteer de landbouwstiel	6
3.2.	Faire handelsverdragen en een gelijk speelveld	6
4.	5G voor landbouw en voeding	7
5.	Principes van ILVO bij landbouwonderzoek	7
6.	Concrete toepassing van de ILVO-principes	8
II.	Uiteenzetting door Titus Ghyselinck, medewerker landbouw en voeding, Voedsel Anders.....	8
1.	Situering van Voedsel Anders	8
2.	Het verdienmodel van agro-ecologie.....	8
3.	Antwoorden bieden op EU-objectieven	10
III.	Uiteenzetting door Ann Detelder, coördinator, Steunpunt Korte Keten	10
1.	Voorstelling van het Steunpunt Korte Keten	10
2.	De korte keten in Vlaanderen	11
3.	Korte keten in coronatijden	11
4.	Enquête van het Steunpunt Korte Keten	12
5.	Noden van de korte keten	12
6.	Uitdagingen voor de korte keten	13
7.	Grenzen van de korte keten	13
8.	Beleidsaanbevelingen voor de korte keten.....	14
IV.	Uiteenzetting door professor doctor Wannes Keulemans	14
1.	Gebruik van landbouwgrond in de wereld	14
2.	Broeikasgasemissies in de wereld	15
3.	Uitdagingen voor Farm-to-Fork.....	15
4.	Dichten van de productiekloof	15
5.	Is biolandbouw beter voor het milieu en het klimaat?	16
6.	Uitdagingen voor Vlaanderen op het vlak van vleesproductie en -consumptie	17
7.	Besluit	18
V.	Vragen van de commissieleden.....	18
1.	Joke Schauvliege	18
2.	Chris Steenwegen	18
3.	Arnout Coel	19
4.	Mieke Schauvliege.....	20
5.	Ludwig Vandenhove	20
6.	Bart Dochy	21

VI. Antwoorden van de sprekers	21
1. Joris Relaes	21
2. Titus Ghyselinck.....	22
3. Ann Detelder	23
4. Professor doctor Wannes Keulemans	24
Gebruikte afkortingen	27
Bijlagen: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

De Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid hield op 8 en 29 april 2020 gedachtewisselingen met ministers Hilde Crevits en Zuhair Demir over de impact van de coronacrisis op de beleidsvelden Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid (*Parl.St.* VI.Parl. 2019-20, nr. 317/1 en 288/1).

In de nasleep van de coronacrisis wenste de commissie na te gaan welke evoluties zich tijdens de coronacrisis voordeden voor landbouw, visserij en platteland, en welke lessen hieruit voor de toekomst kunnen getrokken worden. In een hoorzitting van 3 juni lag de nadruk op landbouw. In een hoorzitting van 17 juni 2020 lag de nadruk op visserij en aquacultuur (*Parl.St.* VI.Parl. 2019-20, nr. 386/1 en 2).

Op 1 juli 2020 hield de commissie een derde hoorzitting met nadruk op de toekomst van de landbouw en alternatieve verdienmodellen. Hiervoor werden de volgende sprekers uitgenodigd: Joris Relaes, administrateur-generaal, Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek, Titus Ghyselinck, medewerker Landbouw en Voeding, Voedsel Anders, Ann Detelder, coördinator Steunpunt Korte Keten, Wannes Keulemans, professor doctor KULeuven.

De presentaties van de sprekers zijn raadpleegbaar op de dossierpagina van dit document op www.vlaamsparlement.be.

I. Uiteenzetting door Joris Relaes, administrateur-generaal, Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek

1. De landbouwsector was essentieel en veerkrachtig tijdens de coronacrisis

Joris Relaes stelt vast dat de landbouw- en voedingssector tijdens de coronacrisis als essentiële sector werd erkend en volledig actief is gebleven doorheen de coronacrisis. Dat geldt ook voor ILVO dat vanaf de eerste dag met een vrijwillige naaiploeg gestart is om zelf mondkapen te maken en ook actief is gebleven op de velden, in de stallen en in de laboratoria voor wetenschappelijk onderzoek.

De voedselproductie is een zeer krachtig systeem dat overeind bleef. Niet alleen in België, maar over de hele wereld werd voldoende voedsel geproduceerd, op kleine haperingen na. De problemen lagen eerder in de distributie en bij het vinden van voldoende arbeidskrachten. En na de coronacrisis zou het kunnen dat er vooral in ontwikkelingslanden onvoldoende koopkracht is om de toegang tot voedsel te verzekeren.

Het consumentengedrag verschoof naar meer verse groenten en fruit, in tegenstelling tot een dalende trend die de voorbije jaren kon worden vastgesteld. De korteketenverkoop en vooral de verkoop op de boerderij steeg opmerkelijk. Maar korteketenbedrijven die leveren aan restaurants en catering konden niet delen in deze stijging.

Uit een ILVO-bevraging van landbouwers blijkt wel dat er gevreesd wordt voor de gevolgen van de coronacrisis op lange termijn.

2. De structurele problemen blijven

De presentatie als bijlage bij het verslag somt in slide nr. 6 de structurele problemen op waar het huidige landbouwsysteem in Vlaanderen mee worstelt. Klimaat, droogte, emissies, nutriëntenverliezen en biodiversiteitsverlies beïnvloeden de ecologische impact. Er zijn ongezonde eetgewoonten bij veel consumenten. De marktmacht in de voedingsketen is uit evenwicht, waarbij landbouwers vooral

tegenover de distributiesector enkel prijsnemer zijn. De economische kwetsbaarheid vergroot door schaalvergroting en specialisatie zonder diversificatie.

Er zijn ook sociale problemen, want het inkomen en het welbevinden van landbouwers staan onder druk. De toegang tot het landbouwberoep wordt onder andere belemmerd door het gebrek aan en een te hoge prijs van landbouwgrond. De loonkostenhandicap van de Vlaamse voedingssector is aanzienlijk in vergelijking met de buurlanden zoals Duitsland.

3. Nieuwe kansen en nieuw beleid van de EU

De EU formuleerde nieuwe ambities. In Farm-to-Fork wordt een integraal voedselbeleid naar voren geschoven waarbij niet enkel de primaire sector maar de hele voedselketen wordt betrokken: productie, verwerking, consumptie en omgeving. Daarmee toont Europa de ambitie om met een offensief beleid een standaardmodel op wereldniveau te ontwikkelen. De EU stelt zich daarbij tegenover het Amerikaanse en Chinese model en het wordt een uitdagende opdracht om het plan uit te voeren.

In het Vlaamse regeerakkoord worden een Vlaamse Voedseltop en een Vlaamse Voedselstrategie aangekondigd. Hopelijk wordt daar een even grote ambitie getoond.

3.1. Respecteer de landbouwstiel

Elk landbouwmodel faalt als de rol van de landbouwer als basisbeheerder van het productieproces niet mee wordt ingebouwd. Dat betekent dat elk beleid voor de landbouwer werkbaar instrumenten moet bevatten. Maar landbouw in open lucht is een moeilijk te voorspellen proces. Bodembemestingsnormen geven een ander resultaat qua uitspoeling afhankelijk van droogte en regen. In die zin is het beter om over te stappen van een middelenregelgeving waarbij de overheid bepaalt wat je wel en niet mag doen, naar een doelenregelgeving. Daarbij kiest de landbouwer zelf de middelen om de doelen te bereiken die door de overheid worden uitgezet. Dat stimuleert het ondernemerschap en elke landbouwer kan rekening houden met de specifieke omgevingsfactoren en bodemgesteldheid van de eigen percelen. Op die wijze wordt tegemoetgekomen aan de opmerkingen die in de hoorzitting van 11 maart 2020 in de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid werden gemaakt over het Vlaams Mestactieplan dat niet specifiek genoeg is om op elke akker toe te passen (*Parl.St.* VI.Parl. 2019-20, nr. 266/1). Een landbouwer die de doelstellingen haalt zou hiervoor moeten beloond worden. In Nederland spreekt men over de 'afrekenbare stoffenbalans' als een voorbeeld van een dergelijke doelenregulering.

De voedingsindustrie en de distributiesector moeten mee hun verantwoordelijkheid nemen voor een integraal voedselbeleid. Zo zouden ze bijvoorbeeld in hun duurzaamheidsrapporten niet enkel aandacht kunnen hebben voor het reduceren van eigen watergebruik en energieverbruik, maar ook voor de socio-economische relaties met hun grondstoffenleveranciers. Dat zijn in dit geval de producenten van de primaire producten. Er moet met andere woorden meer rekening worden gehouden met de situatie van landbouwers als grondstoffenleverancier en met de problemen die zij hebben om aan alle opgelegde voorwaarden te voldoen.

3.2. Faire handelsverdragen en een gelijk speelveld

De EU heeft een nieuwe handelspolitiek aangekondigd waarbij het gelijke speelveld in de internationale handelsverdragen meer zal meegenomen worden. Dat is hoopgevend, want in het verleden was er vaak kritiek op de strenge regels binnen Europa, die dan bij internationale handelsverdragen niet werden opgelegd aan

buitenlandse concurrenten. Ook hier stelt Europa een nieuw en daadkrachtig beleid in het vooruitzicht.

4. 5G voor landbouw en voeding

ILVO neemt de handschoen van verhoogde beleidsambities op door zijn onderzoek na de coronacrisis in een hogere versnelling te zetten. Het wil met '5G voor landbouw en voeding' nog meer nadruk leggen op gezondheid van de voeding: gezonde productie, gezonde omgeving, gezonde verwerking, gezonde consumptie en gezonde socio-economische relaties. De presentatie als bijlage bij het verslag bevat in slides nr. 12 tot en met 16 voorbeelden van onderzoek dat bij elk van deze vijf G's van toepassing is.

Bij wetenschappelijk onderzoek is het belangrijk dat vooraf geen stelling wordt ingenomen. Het onderzoek naar eiwitdiversificatie houdt bijvoorbeeld geen mening in over de keuze voor vlees of plantaardige eiwitten op het menu. Ook hier moet men voorzichtig zijn voor te radicale keuzes. Zo kan er vastgesteld worden dat plantaardige eiwitten en schaaldieren meer allergene stoffen bevatten dan vlees en dat sommige planten zoals soja eerst enkele bewerkingen moeten ondergaan alvorens de eiwitten klaar zijn voor consumptie.

Bij gezonde voeding gaat er momenteel veel aandacht naar de bestudering van het darmmicrobioom, en naar aangepaste voeding voor specifieke doelgroepen zoals Parkinsonpatiënten.

Met betrekking tot gezonde socio-economische relaties wordt onderzoek verricht naar alternatieve verdienmodellen in de landbouw, waarvoor de Commissie voor Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid reeds eerder interesse toonde. Het onderzoek naar modellen in de korte keten wordt verricht via een structurele samenwerking met zes korteketenbedrijven die door ILVO intens worden opgevolgd.

Een gezonde omgeving begint met een gezonde bodem. Dat is goed voor de landbouwer, voor een gezond klimaat, voor een goede biodiversiteit en voor koolstofopslag in de bodem. Het verminderen van emissies is een grote uitdaging waar veel onderzoek naar wordt verricht. Onderzoek naar emissies en geur is zeer moeilijk want sommige stoffen zijn moeilijk op te sporen, er bestaan geen vaste modellen en elke situatie is verschillend.

Om te bekijken hoe biodiversiteit positief kan aangewend worden in de bedrijfsvoering heeft ILVO een samenwerkingsverbintenis aangegaan met een bedrijf dat 50 hectare akkerbouw op een volledig agro-ecologische manier bewerkt. Dit is een belangrijke aanvulling op de proefvelden bij ILVO zelf.

5. Principes van ILVO bij landbouwonderzoek

Bij het landbouwonderzoek streeft ILVO volgende principes na: prioriteit voor een betere bodemgezondheid, verbeteren van diergezondheid op een geïntegreerde manier via het One Healthprincipe, sluiten van nutriëntencycli, een hoge biodiversiteit nastreven en die ook gebruiken in de landbouwbedrijfsvoering, verminderen van de externe chemische inputs, versterken van de weerbaarheid en het aanpassingsvermogen bij milieu- en klimatologische schokken.

Specifiek voor de landbouwer wordt gestreefd naar: versterken van de autonomie van de landbouwbedrijven tegenover de spelers stroomop en stroomafwaarts in de keten; financiële, economische en technische zelfstandigheid van de landbouwers; co-creatief onderzoek via onder andere living labs; versterken van de leefbaarheid van het platteland; en versterken van de band tussen producent en consument.

6. Concrete toepassing van de ILVO-principes

De hierboven geformuleerde principes komen eigenlijk neer op agro-ecologie, maar dan als leidraad en niet als ideaalbeeld of ideologische stellingname tegenover de conventionele landbouw.

ILVO pleit voor nuance in het debat en voldoende respect voor de mensen op de land- en tuinbouwbedrijven die de gewenste verduurzaming in de praktijk moeten vormgeven.

ILVO maakt bij zijn onderzoek geen keuze tussen grote of kleine bedrijven, of tussen reguliere landbouw of biolandbouw, want waarom zou de reguliere landbouw niet naast biolandbouw kunnen bestaan?

Recent ontwikkelde ILVO een kleine robot voor mechanische onkruidbestrijding op een CSA-bedrijf. Dat is een mooi voorbeeld van hoe technologische ontwikkeling en systeemveranderingen hand in hand kunnen gaan.

II. Uiteenzetting door Titus Ghyselinck, medewerker landbouw en voeding, Voedsel Anders

1. Situering van Voedsel Anders

Titus Ghyselinck deelt mee dat Voedsel Anders bestaat uit een netwerk van organisaties die samen nadenken over duurzame landbouw. Het netwerk telt momenteel 27 leden: BioForum, Boeren en Buren, Bond Beter Leefmilieu, Bos+, Broederlijk Delen, CSA-Netwerk, De Landgenoten, Dierenartsen Zonder Grenzen, Eatmosphere, EVA vzw, Fian, Greenpeace, Landwijzer, Natuurlijk Imkeren, Natuurpunt, Oost-West centrum, Offam solidariteit, Oxfam Wereldwinkels, Rikolto, Solidagro, Transitie Netwerk Middenveld, Velt, Voedsel Anders Nederland, Voedsel Teams, Wervel, West-Vlaamse Milieufederatie, WWF. De organisaties combineren diverse achtergronden en expertises zoals landbouw, ecologie, korte keten, Noord-Zuid relaties en fairtrade, toegang tot grond en beleid.

De coronacrisis komt niet uit het niets, want de laatste zestig jaren is er een enorme toename geweest van virale ziektes en pandemieën. Het toont welke impact het verlies van biodiversiteit kan hebben op onze samenleving en hoe kwetsbaar onze samenleving hiervoor is. Het 'One Health'-principe, dat door de Wereldgezondheidsorganisatie, de Food and Agriculture Organization van de Verenigde Naties en de wereldorganisatie voor dierengeneeskunde wordt aangedragen gaat uit van het idee dat alle levens en organismen op aarde met elkaar in relatie staan. Volgens dit principe is het noodzakelijk om verschillende beleidsdomeinen zoals deze voor voedselproductie- en veiligheid, volksgezondheid en natuurbeheer samen te bekijken als men de publieke gezondheid wil garanderen. Nu worden die vooral apart benaderd.

Voedsel Anders ondersteunt agro-ecologie als landbouwmodel voor de toekomst. Dat betekent een veerkrachtig ecosysteem, zorg voor de bodem, zorg voor de natuur en voor een landbouwer met meer autonomie. Samengevat moet het voedsel geproduceerd worden met respect voor het ecosysteem, de landbouwer en de consument.

2. Het verdienmodel van agro-ecologie

Agro-ecologie focust niet op maximale productie, maar op het optimaliseren van de ecosysteemdiensten van een landbouwgrond. Daarbij wordt ook gekeken naar

de toegevoegde waarde voor de landbouwer en dat is niet hoeveel hij heeft geproduceerd, maar hoeveel hij aan zijn arbeid heeft overgehouden.

Voedsel Anders onderzocht de mogelijkheid binnen Vlaanderen voor een agro-ecologische benadering van het ontwerp van GLB. Akkerbouw, rundvleesveehouderij en melkveehouderij zijn de voornaamste sectoren die het grootste deel van het landbouwareaal innemen, waarbij het grootste deel van de landbouwers betrokken zijn, en waar het grootste aandeel van het GLB-budget naartoe gaat. Een groot deel van deze landbouwers is ook afhankelijk van directe steun uit het GLB.

Een studie van WWF, in samenwerking met Voedsel Anders, heeft nagegaan hoe een alternatief bedrijfsmodel de milieu-, klimaat- en natuurdoelen kan realiseren en hoe het toekomstig GLB dit kan ondersteunen. Hierbij werd het totaalbudget per landbouwbedrijf constant gehouden, maar met een afname van de directe steun en een toenemende steun voor ecoregelingen en agromilieu- en klimaatmaatregelen. Dit gaat hand in hand met een aanpassing van de bedrijfsvoering. Daarbij wordt de focus gelegd op maatregelen die bijkomend zorgen voor een verhoging van het arbeidsinkomen, zoals meer eigen voedereiwit produceren, verhogen van de bodemvruchtbaarheid en afname van externe inputs zoals krachtvoer (waaronder soja), pesticiden en kunstmest, wat kostenverminderend werkt.

Voor de studie baseerde Voedsel Anders zich op publiek beschikbare data en definieerde op basis hiervan een 'gemiddeld' bedrijf uit de melkveehouderij. Dat is een melkveebedrijf met 74 melkkoeien op 41 ha, waarvan 15 ha grasland (permanent en tijdelijk) en 26 ha maïs. Het rantsoen voor de dieren is eigen gras- en maïskuil, aangevuld met het aankopen van krachtvoer. Dit bedrijf ontvangt gemiddeld 18.787 euro GLB-steun uit pijler 1 en pijler 2.

Een slimme bijsturing van de bedrijfsvoering van hetzelfde bedrijf van 74 melkkoeien op 41 ha geeft een stijging van 15 naar 21 ha grasland, deels permanent grasland met meerwaarde (begrasd, kruiden) en deels grasklaver en luzerne. Grasklaver en luzerne zijn een goed voedselalternatief en fixeren stikstof in de bodem. Daardoor is er minder bemesting nodig. Er kunnen ook minder pesticiden worden aangewend en de bloeiende bloemen zijn nuttig voor bestuivers en insecten. Luzerne wortelt heel diep waardoor het beter bestand is tegen droogte en de bodem ook een betere structuur en koolstofopbouw krijgt. In het nieuwe GLB kunnen deze permanente graslanden met meerwaarde vergoed worden met de nieuwe eco-regeringen. In de bijgestuurde bedrijfsvoering wordt ook 6 ha natuurbeheer-grasland toegevoegd via perceelranden en naast beken en sloten zodat een buffer wordt aangelegd tussen natuur en landbouw. Dit kan botanisch worden beheerd zodat twee keer per jaar effectief wordt gemaaid als rantsoen voor de melkkoeien. De hoeveelheid maïs kan dalen van 26 naar 12 ha, aangevuld met 2 ha graanteelt om het krachtvoer te verzekeren. Er moet nog steeds bijkomend voeder aangekocht worden maar in mindere mate.

In dit geval zorgt datzelfde bedrijf veel beter voor de natuur en genereert meteen ook een beter landbouwincome met evenveel GLB-steun, maar met een groter deel voor ecoregelingen en agromilieu- en klimaatmaatregelen: 10 ha ecoregeling blijvend meerwaardegrasland, 5 ha ecoregeling perceelrand extensief graslandbeheer, 1 ha AMKM botanisch beheer en 5 ha ecoregeling grasklaver (eiwitgewas). De GLB-steun wordt hierbij gericht ingezet voor natuur, milieu en klimaat, en ondersteunt bovendien een bedrijfsvoering die het inkomen van de landbouwer verhoogt.

De exacte verdeling van de bedrijfsresultaten wordt weergegeven in slide nr. 9 van de presentatie als bijlage bij het verslag. Het rantsoen voor de dieren blijft ongeveer gelijk, maar de landbouwer krijgt een grotere autonomie. De melkproductie blijft ook gelijk, waarbij de studie zich baseert op aanbevelingen van bedrijfs-

adviseurs voor landbouw die garanderen dat er geen productieverlies zal zijn. Maar om eventuele aanpassingsmoeilijkheden in te calculeren wordt in de studie een productieverlies van 5 procent in rekening gebracht. De GLB-steun blijft ongeveer constant, maar het familiale inkomen stijgt met 22 procent, wat voornamelijk is toe te wijzen aan verminderd uitgaven voor het aankopen van krachtvoer: min 33 procent.

3. Antwoorden bieden op EU-objectieven

Zonder zich blind te staren op de vastgelegde percentages kan in elk geval gesteld worden dat de aanpak van de agro-ecologie tegemoet komt aan de richting die in de Green Deal wordt aangegeven, met meer plaats voor de natuur, verminderen van het pesticidengebruik en vermindering van het nutriëntenverlies. Ook voor het nieuwe GLB gaat de agro-ecologie de goede richting uit met een verhoging van het landbouwincome, zorg voor landschappen, behouden van de biodiversiteit en beheersen van de klimaatverandering.

Het gaat om heel veel verschillende elementen die in een coherent beleid en een inclusief proces moeten geïntegreerd worden. Daar moet in een open debat over gediscussieerd worden, want eigenlijk gaat het niet enkel over een beter landbouwbeleid, maar een nieuwe visie op een inclusieve landbouw die veel breder gaat.

Een auditrapport van 2017 van de European Court of Auditors onderzocht de prestaties van het huidige GLB op het vlak van natuurbeheer, milieu en klimaat. Uit dit rapport blijkt dat de vergroeningsmaatregelen vandaag hun doel volledig missen. De natuur zelf geeft trouwens met vervuilde waterlopen, teruglopende biodiversiteit, lage grondwaterstanden en een opwarmende aarde hetzelfde signaal.

Met agro-ecologie is er een win-win mogelijk, zowel voor het landbouwincome als voor de natuur. Uit een bevraging van ILVO blijkt dat landbouwers graag bereid zijn om een inspanning te leveren voor een beter natuurbeheer. Maar zij moeten de middelen en de ruimte krijgen om dit uit te voeren. De richtlijnen van het nieuwe GLB moeten coherent zijn met de zorg voor de natuur, open ruimte, gezondheid, een geïntegreerd voedselbeleid en de maatregelen die hiervoor ook op Vlaams niveau worden genomen.

Europa dringt erop aan dat de strategische plannen in een geïntegreerd proces tot stand komen. Daarom moet de kennis van het middenveld, milieuorganisaties en wetenschappers veel nuttiger worden aangewend dan in het verleden het geval was. Het gaat immers om een erg complex proces waarbij een groot aantal parameters met elkaar in overeenstemming moet worden gebracht.

III. Uiteenzetting door Ann Detelder, coördinator, Steunpunt Korte Keten

1. Voorstelling van het Steunpunt Korte Keten

Ann Detelder deelt mee dat de werking van een steunpunt voor de korte keten eerst werd opgestart onder de naam Steunpunt Hoeveproducten. In 2003 werd de naam gewijzigd in Steunpunt Korte Keten als expertisecentrum in Vlaanderen voor alles van de korte keten binnen de land- en tuinbouw. De doelgroep is iedere land- of tuinbouwer die als potentiële starter informatie wenst of die zijn korteketenactiviteiten wil opschalen. Een recent fenomeen zijn de 'nieuwe boeren' met interesse in landbouw en de korte keten en voor het opstarten van een bedrijf, maar zonder eerdere betrokkenheid via familiale overlevering. Het steunpunt krijgt ook vragen van derden zoals gemeentebesturen in het kader van lokale voedselstrategieën.

De kerntaak van het steunpunt is advies en ondersteuning. Daarnaast organiseert het steunpunt vormingen en cursussen en doet aan dossieropbouw voor knelpunten in de korte keten, om die eventueel bij overheidsdiensten aan te kaarten. Het steunpunt organiseert ook groepsaankopen en beheert een informatiecentrum dat door land- en tuinbouwers kan worden geraadpleegd.

In 2019 werd advies gegeven aan 630 individuele boeren, waarvan een honderdtal trajectbegeleidingen. Bij trajectbegeleiding gaan medewerkers van het steunpunt ter plaatse om samen met de eigenaar de mogelijkheden van het bedrijf na te gaan. Dat impliceert het onderzoeken van de visie en de kwaliteiten van de ondernemer, de voor- en nadelen van het bedrijf, en de verdere begeleiding bij het instappen in de korte keten.

2. De korte keten in Vlaanderen

Het is moeilijk om een exact cijfer te plakken op het aantal korteketenbedrijven in Vlaanderen, maar uit de eigen databank van het steunpunt kan afgeleid worden dat minstens 15 procent van de land- en tuinbouwbedrijven in Vlaanderen aan een of andere vorm van korteketenverkoop doet.

De korte keten is veel ruimer dan de traditionele hoevewinkel. Korteketenbedrijven zijn op zoek naar innovatieve en rendabele verdienmodellen. Zij willen de landbouw op een andere manier willen aanpakken, maar hierin zit enige evolutie. Waar het een twintigtal jaren geleden hoofdzakelijk een keuze was uit financiële noodzaak, zijn het nu vooral ondernemers die hun bedrijf bewust op een andere manier willen leiden als alternatief voor het groeien in omzet, aantal dieren of hectare.

Korte keten heeft zeer diverse verschijningsvormen. Uiteraard zijn er de hoevewinkels met rechtstreekse verkoop aan consumenten, maar er zijn ook hoeve-automaten, webshops, verkoop op markten of leveringen aan horeca.

De bedrijven die aan korteketenverkoop doen zijn zeer divers qua grootte, sector of bedrijfsstructuur. De bedrijfsvorm is eigenlijk ondergeschikt aan de kunde van het ondernemerschap. Maar erg belangrijk is dat deze bedrijven prijszetter zijn in tegenstelling tot de traditionele land- en tuinbouwers die de prijsvorming enkel kunnen ondergaan. Hoe korter de keten, hoe gemakkelijker het is om zelf prijszetter te zijn. Korteketenbedrijven zijn in het algemeen ook weerbaarder dan traditionele landbouwbedrijven, en het is vooral bij bedrijfsovernames of als een extra familielid in het bedrijf wordt ingeschakeld, dat de overstap naar de korte keten wordt gemaakt.

Nieuwe boeren kiezen bijna altijd voor de korte keten. Ze zijn meestal goed opgeleid en vervullen vaak de rol van ambassadeur. De korte keten is dikwijls het eerste rechtstreekse contact van de consument met de land- en tuinbouw. Daar gebeurt de eerste beleving van een sector waar ze over het algemeen weinig rechtstreeks mee te maken krijgen en de consumenten hebben er vaak een positief beeld.

Korteketenbedrijven zijn vaak dragers van multifunctionele landbouw in het buitengebied. Ze staan open voor bedrijfsbezoeken, hebben vaak een vergaderzaaltje dat mag gebruikt worden en er kunnen ook andere activiteiten plaats vinden. De bedrijven staan ook open voor samenwerking binnen de sector met collega land- en tuinbouwers, maar ook buiten de sector met retail en horeca.

3. Korte keten in coronatijden

Het Steunpunt Korte Keten kreeg tijdens de coronacrisis drie maal meer adviesaanvragen dan gewoonlijk. Voor veel hoevewinkels is de omzet tijdens de coronacrisis gestegen, soms zelfs tot vier maal de reguliere omzet. Maar dat is geen

uniform beeld, want bedrijven die zich richtten op verkoop op markten of levering aan horeca of bedrijfskantines zagen hun omzet stevig dalen.

Maar het plotseling omschakelen om rekening te houden met de opgelegde veiligheidsmaatregelen was niet eenvoudig. De verkoop moest anders georganiseerd worden met thuisleveringen en onlinebestellingen, websites bleken plots cruciaal en eventueel moest extra personeel worden ingeschakeld. Zelfs succesrijke bedrijven hadden het niet eenvoudig om al deze aanpassingen door te voeren. De korte keten kreeg wel ruime aandacht in de media, maar de vraag is of dit zal blijven duren.

Hoewewinkels bleken tijdens de coronacrisis een veilig alternatief voor de consument. Er waren minder mensen aanwezig dan in de retail en de producten werden door minder handen beroerd. Maar het steunpunt vreest dat de grote omzetstijging van korte duur zou kunnen zijn. Het komt erop aan om een deel van de nieuwe klanten ook na de coronacrisis te kunnen behouden. Het steunpunt heeft sterk ingezet op marketing, maar vooral het ondernemerschap blijkt hierin een beslissende factor te zijn.

4. Enquête van het Steunpunt Korte Keten

Een drietal weken na de lockdown heeft het Steunpunt Korte Keten een enquête over 'korte keten en verbreding' uitgevoerd, waarbij aan de korteketenondernemers onder andere volgende vragen werden voorgelegd: welke verbrede landbouwactiviteit werd getroffen, wat was de omvang van omzetderving door coronamaatregelen en welke problemen worden in de toekomst verwacht?

Er waren 97 respondenten en slide nr. 6 van de presentatie als bijlage bij het verslag geeft het omzetverlies weer per activiteit of sector. Het cijfer tussen haakjes geeft het aantal respondenten weer dat hiervoor een cijfer meedeelde. De verliezen werden naast de bekende sectoren als sierteelt, toerisme, horeca en markten ook gemaakt voor activiteiten als hoefveterrassen, bedrijfsbezoeken, vergaderruimten en kinderfeestjes.

5. Noden van de korte keten

Voor de korte keten is het belangrijk dat er een haalbare regelgeving komt over de beleidsdomeinen heen. De federale regels stemmen immers niet altijd overeen met de Vlaamse, en op gemeentelijk niveau durven de interpretaties al eens uiteenlopen zodat het voor de korteketenondernemer moeilijk werken is.

Er is ook nood aan economische cijfers waarop de sector zich kan baseren. Ondernemers vragen immers naar trajectbegeleiding en conceptontwikkeling voor ze in het korteketenverhaal willen instappen en zonder gedetailleerde cijfers kan moeilijk een geloofwaardig economisch perspectief worden aangeboden. Het ontbreekt ook aan cijfers over het aantal korteketenboeren, hoeveel arbeidsplaatsen gecreëerd worden, welke omzet het onderdeel korte keten van een bedrijf haalt met welke resultaten en hoe de veerkracht van de ondernemingen kan worden vastgelegd in cijfers.

Er bestaat momenteel onvoldoende kennis over arbeidsorganisatie, mechanisering en automatisering in de korte keten en de impact ervan op het bedrijf. Dat geldt ook voor het tijdig detecteren van relevante en duurzame tendensen, zowel in de maatschappij als in de voedingssector, zowel in het binnen- als buitenland.

Er is ten slotte ook nood aan maatwerk, zowel voor individuele ondernemers als voor groepen ondernemers die samen aan een concept werken, maar ook voor

vormingen, trajectbegeleiding en individuele ondersteuning. De korteketensector professionaliseert sterk, en de adviezen moeten deze trend kunnen volgen.

6. Uitdagingen voor de korte keten

Korteketenondernemers zouden zich verder moeten kunnen ontwikkelen in agrarisch gebied. Daarvoor is een eenduidig beleid nodig zoals reeds werd toegelicht. Korteketenondernemers zijn agrarische ondernemers, maar hun bedrijf wordt vaak als zonevreemd ingedeeld.

Samenwerken in de korte keten voor afzet en productie is wenselijk. De vraag is of een steunpunt hierin moet faciliteren.

De korte keten heeft als promotiekanaal rechtvanbijdeboer.be waarmee VLAM individuele verkooppunten promoot. Maar het zou nuttig zijn om de korte keten ook generiek bij de klant te promoten zoals dat ook voor 'bio' reeds gebeurt. De naam korte keten kan door iedereen worden gebruikt en dus ook door de retail. Het is een open vraag of 'korte keten' binnen de landbouw niet moet geclaimd worden of beter gedefinieerd, zonder daarbij zover te gaan dat er lastenboeken moeten worden opgesteld.

Het Steunpunt Korte Keten zou zijn aanspreekpunt en adviesverlening graag uitbreiden met een pool van partners en freelancers. Het is immers onmogelijk om alle kennis in huis te hebben, maar het is wel mogelijk om te zorgen dat er één aanspreekpunt is waar bedrijven met al hun vragen terecht kunnen.

De consument woont vaak in de stad terwijl de productie op het platteland gebeurt. De vraag is hoe de producten vlot in de stad kunnen worden aangeboden, want de consument is meestal niet bereid om zich hiervoor ver te verplaatsen.

Er zijn korteketenbedrijven die leveren aan de retail. Dat is positief, maar meestal verkeert de retailer in een dominante positie. Het is aangewezen om een breed klantenbestand aan te houden voor het geval de leveringen aan de retail zouden wegvallen.

7. Grenzen van de korte keten

De huidige regelgeving begrenst de mogelijkheden van de korteketenondernemer. Dat geldt voor regels inzake ruimtelijke ordening zoals reeds eerder werd toegelicht, maar het heeft ook impact op de tewerkstelling. Hoeveel winkels vallen onder een speciale regeling waarbij het moeilijk is om flexi-jobs aan te bieden.

Het korteketenmodel van een middelgroot land- en tuinbouwbedrijf dat start met een hoevewinkel is niet achterhaald, maar er is wel nood aan conceptontwikkeling voor een aangepast toekomstmodel dat ervoor zorgt dat in eenzelfde dorp niet twee of driemaal hetzelfde aanbod aan de consument wordt voorgelegd. De korte keten moet professionaliseren en diversifiëren met innovatieve modellen.

De logistiek is een probleem waarvoor reeds deeloplossingen bestaan, maar er is nog veel verbetering mogelijk.

In de reguliere landbouw vaak nadruk gelegd op een eerlijke prijs voor de aangeboden producten, maar wat is een eerlijke prijs? En wil de consument die eerlijke prijs wel betalen? De korteketenondernemer is een prijszetter, maar het ontbreekt aan voldoende parameters om die eerlijke prijs te bepalen.

8. Beleidsaanbevelingen voor de korte keten

Het Steunpunt Korte Keten dringt aan op een gecoördineerd beleid voor de korte keten. In 2011 werd een degelijk strategisch plan Korte Keten opgesteld, maar het werd niet gevolgd en later ook niet meer aangepast. Een sector in volle ontwikkeling verdient beter.

Er werd reeds toegelicht dat er nood is aan een regelgeving op maat van de agrarische ondernemer over beleidsdomeinen heen. Een korteketenondernemer is in het agrarisch gebied op heel wat domeinen actief en moet hierin worden erkend.

Faciliteren van samenwerkingen in productie en afzet is eveneens noodzakelijk. Inzetten op digitalisering en webwinkels is positief, maar het is niet het enige antwoord op deze problematiek.

De nood aan een generieke promotie van de korte keten werd eveneens reeds toegelicht., evenals het claimen van de korte keten als naam.

Er moet ingezet worden op flexibele vormingsmogelijkheden op maat. Dat moet breed worden bekeken want innovaties kunnen ook uit het buitenland geïmporteerd worden, en kennis kan individueel of in groep aan land- en tuinbouwers worden aangeboden. Er moet kunnen ingespeeld worden op de nood aan vorming voor bedrijven die een bepaald concept ontwikkelen en hiervoor hun kennis willen uitbreiden. Ook trajectbegeleiding moet in dit kader mogelijk en financieel haalbaar gemaakt worden.

IV. Uiteenzetting door professor doctor Wannes Keulemans

Professor *Wannes Keulemans* stelt dat de landbouw als primaire productie in de wereld heel anders is dan in Vlaanderen. Op wereldschaal is er onvoldoende landbouwgrond aanwezig om tegen het einde van de 21e eeuw een wereldbevolking van 11 miljard mensen voedselzekerheid te geven, tenzij er andere opties worden genomen. Andere parameters zijn de milieu-impact van landbouw, de invloed van het klimaat op landbouw en omgekeerd, en de voedselzekerheid waarbij er een enorm verschil is tussen ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen. De wereld kan wel voldoende voedsel voor iedereen produceren, maar niet iedereen zal voedselzekerheid hebben, waarbij vooral Afrika een probleem is.

1. Gebruik van landbouwgrond in de wereld

Om een bevolking van 11 miljard mensen te kunnen voeden moet er meer voedsel geproduceerd worden. De veeteelt zal moeten verdubbelen en de gewasproductie zal met een factor 1,47 moeten toenemen. Met de huidige productiviteit betekent dit scenario dat ongeveer 95 procent van de aardoppervlakte zou moeten gebruikt worden voor landbouw, wat onmogelijk is.

Welke oplossingen zijn er dan? Een eerste oplossing is het verminderen van de bevolking. Dat is een moeilijk te beheersen factor, maar de beste regulator hiervoor is nog steeds het toenemen van de welstand. Verandering van eetgewoonten met minder consumptie van vlees is een tweede oplossing. De landbouw zelf kan het probleem ook helpen oplossen door een verhoging van efficiëntie waarbij de productiekloof in de meeste landen wordt gedicht, en tenslotte kan er ook met minder voedselverspilling al een deel van het voedingsprobleem worden opgelost.

Doorheen de geschiedenis is de efficiëntie van de landbouw steeds gestegen en hierin ligt dan ook de meest realistische oplossing. De vraag is alleen hoe een verdere productiestijging in de toekomst moet gerealiseerd worden.

2. Broeikasgasemissies in de wereld

In totaal wordt in de hele wereld 52 gigaton broeikasgas uitgestoten. Landbouw neemt hiervan 26 procent voor zijn rekening met 13,5 gigaton.

Bij ontbossing wordt op wereldschaal 3,5 gigaton broeikasgas geproduceerd, wat neerkomt op 7 procent van het wereldtotaal. Het is duidelijk dat ontbossing met als doel om meer landbouwgrond te creëren, geen duurzame oplossing is. In slide nr. 10 van de presentatie als bijlage bij het verslag worden de emissies bij ontbossing en de opslag van koolstof bij herbebossing weergegeven.

Het probleem is dat de ontbossing en de landbouwproductie niet op wereldschaal gestuurd worden, maar de gevolgen ervan wel op wereldschaal worden gevoeld.

3. Uitdagingen voor Farm-to-Fork

Voor professor Keulemans bevat de Green Deal een aantal problemen. Het onderdeel Farm-to-Fork bevat goede voorstellen zoals innovatie en technologie, correcte prijzen met toerekening van de externe kosten inzake milieu en transport, en het tegengaan van voedselverspilling. Maar er zijn ook minder geslaagde voorstellen zoals het streven naar 25 procent biologische landbouw en verminderen van het gebruik van pesticiden en meststoffen moet respectievelijk met 50 en 20 procent.

Het is een open vraag of geformuleerde de ambities kunnen gerealiseerd worden, gelet op de gewenste productiestijging om de bevolking te kunnen blijven voeden. Farm-to-Fork houdt met andere woorden geen rekening met het probleem van het dichten van de productiekloof en de noodzaak van het vermindering van de veestapel in het kader van de klimaatadaptatie.

Het probleem van een grote veestapel is dat 70 procent van de broeikasgasuitstoot in Europa wordt veroorzaakt door de veeteelt die ook ongeveer 70 procent van de landbouwoppervlakte inneemt. We eten teveel rood vlees, koolhydraten, vetten en olie. Maar als de consument zijn eetpatroon moet veranderen zal dat zijn weerslag moeten hebben op de productie en daarover wordt in Farm-to-Fork weinig gezegd.

4. Dichten van de productiekloof

In slide nr. 7 van de presentatie als bijlage bij het verslag worden de huidige Europese productie en de huidige productiekloof naast elkaar gezet. Links staan de huidige producties waarbij deze onder 3 ton per ha in het rood zijn weergegeven. Rechts wordt de productiekloof getoond met gele en lichtgroene vlakken die de leemte aangeven tussen wat er effectief geproduceerd wordt en wat er zou kunnen geproduceerd worden, rekening houdend met de lokale natuurlijke omstandigheden zoals vruchtbaarheid van de bodem en neerslag.

In een studie van 2018 van Schils et al. wordt aangegeven dat voor tarwe, gerst en maïs de Europese productiekloof 42 procent bedraagt. Dat betekent dat in theorie 42 procent meer zou kunnen geproduceerd worden. In de studie wordt vervolgens een schatting gemaakt van de gevolgen indien de helft van de productiekloof zou worden gedicht door een verhoging van het productierendement. Op eenzelfde stuk grond kan dan meer worden geproduceerd zodat er meer landbouwgrond vrijkomen voor andere doeleinden. Maar het vraagt ook meer inzet van bemesting en pesticiden.

Als de productiekloof voor de volledige landbouw in Europa met de helft wordt gedicht komt er 32 miljoen ha landbouwgrond vrij. Als die zou worden bebost is er een CO₂-captatie van ongeveer 0,28 gigaton, terwijl de totale broeikasgasuitstoot in de Europese landbouw 0,45 gigaton bedraagt. Er zou dus via bebossing een

belangrijk deel van de broeikasgasemissies van de landbouw kunnen worden opgevangen. Maar dan moet er wel meer bemest worden, wat alleen al voor de voornaamste graangewassen tarwe, gerst en mais wordt berekend op 3,3 miljoen ton stikstof. Qua gewasbescherming kan men technieken hanteren als fysieke onkruidbestrijding, teeltrotatie, inzetten van natuurlijke vijanden, maar ook van pesticiden, zowel biologische als synthetische. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen zal daarom eerder moeten verhogen dan wel verminderen. Het is immers duidelijk dat zonder pesticiden de productie in de landbouw duidelijk daalt (slide 8).

In Oost-Europa is er een grote productiekloof. Daar kan het inzetten van meer meststoffen en pesticiden tot een aanzienlijke productieverbetering leiden. De optie in de Green Deal voor vermindering van het gebruik van pesticiden en meststoffen kan dus sterk in vraag worden gesteld. Een meer zinvolle benadering zou zijn dat men een optimale productie per ha vooropstelt, en in dit kader vastlegt hoe het inzetten van pesticiden en meststoffen kan worden geoptimaliseerd. Voor West-Europa met een reeds zeer efficiënte landbouw kan dit tot een vermindering van pesticiden en meststoffen leiden, maar voor Oost-Europa zal een optimale productie een verhoogde inzet van meststoffen en pesticiden vragen.

5. Is biolandbouw beter voor het milieu en het klimaat?

Slide nr. 9 van de presentatie als bijlage bij het verslag toont een studie van 2019 van Tilman en Clark. Op de horizontale lijn wordt de efficiëntie van de conventionele landbouw weergegeven. Op de Y-as worden de resultaten van biolandbouw voor verschillende teelten getoond.

Als men de totale productie in ogenschouw neemt, scoort conventionele landbouw volgens de onderzoekers beter dan biolandbouw voor milieuparameters. Lokaal, uitgedrukt per oppervlakte, scoort biolandbouw beter voor milieuparameters, behalve in de groententeelt. Dat komt omdat er een lagere productiviteit is in biolandbouw, want er is meer landbouwgrond nodig. Daardoor is er ook een verlies aan globale biodiversiteit omdat bos of natuur zal moeten omgezet worden in landbouwgrond. Per eenheid product is conventionele landbouw dus beter voor de levering van ecosysteemdiensten

Een discussiepunt bij deze metingen is of er moet gemeten worden per kilogram geproduceerd product of per oppervlakte (slide nr. 9). Als men per oppervlakte meet, is het resultaat minder negatief voor de biolandbouw. Maar ook voor de levering van ecosysteemdiensten per kilogramproduct is biolandbouw niet beter dan reguliere landbouw. Wat wel een verschil maakt is bodem en bodemkwaliteit. Daar zal ecologische landbouw of biolandbouw duidelijk beter scoren. Maar als men met biolandbouw dezelfde productie als met reguliere landbouw wil bekomen, zal men ecosysteemdiensten als bos en natuur moeten innemen om meer landbouwgrond te kunnen bewerken. En ontbossing leidt tot een verlies van 80 procent zoogdieren en vogels (slide nr. 10).

Slide nr. 11 van de presentatie als bijlage bij het verslag toont het land-sharing of en het land-sparing systeem. Dat verduidelijkt in welke mate natuur moet worden ingenomen bij hoog intensieve landbouw (land-sparing) en bij laag intensieve of milieuvriendelijke landbouw (land-sharing). Biolandbouw geeft op perceelniveau 30 procent meer biodiversiteit dan intensieve landbouw. Maar die winst aan biodiversiteit weegt niet op tegen het verlies aan biodiversiteit dat wordt veroorzaakt door het ontginnen van natuur en bos om meer landbouwgrond te kunnen bewerken.

Slide nr. 12 als bijlage bij het verslag toont een louter theoretische oefening waarbij biologische landbouw volledig door intensieve landbouw zou worden vervangen

en wanneer de productiekloof zou gereduceerd worden tot 21 procent. Dat geeft een besparing van 50 miljoen ha landbouwgrond en een reductie van broeikasgas met 378 miljoen ton, wat overeenkomt met een besparing van 84 procent van de huidige uitstoot aan broeikasgas. Een vermindering van de veestapel in Europa met 20 procent geeft een bijkomende reductie van 50 procent waardoor Europa plots beter wordt dan klimaatneutraal.

6. Uitdagingen voor Vlaanderen op het vlak van vleesproductie en -consumptie

Slide nr. 14 van de presentatie als bijlage bij het verslag toont de vleesproductie in aantal dieren in 2017 in Vlaanderen, met daarnaast de zelfvoorzieningsgraad voor Vlaanderen indien hetzelfde consumptiepatroon wordt aangehouden. Indien Vlaanderen enkel op de eigen zelfvoorziening mikt, zou een derde van de huidige vleesproductie volstaan. De hoge Gezondheidsraad adviseert om minder eiwitten te eten, en binnen deze eiwitten vooral te kiezen voor plantaardige eiwitten. Dit impliceert dat onze huidige consumptie van vlees en zuivelproducten ongeveer zou moeten gehalveerd worden. Vanuit deze overweging kan worden nagedacht over het verminderen van onze veestapel.

Door de uitstoot van ammoniak en de stikstofdepositie kan worden afgeleid dat de grootste veestapel zich West-Vlaanderen en in de Noorderkempen bevindt, en veel graslanden hebben daarom een te hoge stikstofdepositie om een natuurlijke ontwikkeling te krijgen. Alle heidegebieden en bossen krijgen teveel stikstof om gezond te kunnen ontwikkelen, al gaat het probleem van de uitstoot van stikstof ruimer dan Vlaanderen alleen (slide nr. 15).

De Vlaamse landbouw produceert ongeveer 7,4 miljoen ton CO₂, waarvan ongeveer 70 procent afkomstig is uit de landbouw. Het Vlaams Klimaatplan voorziet een reductie tegen 2025 met 17 procent en tegen 2030 met 26 procent. Dat is een veel kleinere reductie dan Europa vraagt. Maar hoe zal dat in de praktijk worden gebracht?

Slide nr. 17 van de presentatie als bijlage bij het verslag toont een hypothetische verandering van het grondgebruik en de broeikasgasuitstoot voor Vlaanderen bij een reductie van de veestapel met 30 procent. Een dergelijke reductie is enerzijds te verantwoorden vanuit klimaat- en milieudoelstellingen en anderzijds vanuit het nuttig aanwenden van overheidsmiddelen in de sterk gesubsidieerde sector van de veeteelt. In Vlaanderen zou hierdoor 100.000 ha kunnen vrijkomen voor een andere aanwending. Buiten Europa moet men bijkomend rekening houden met een verminderde vraag naar veevoer, wat hoofdzakelijk neerkomt op het verminderen van de import van soja. De 100.000 vrijgekomen ha zou men kunnen aanwenden voor 60.000 ha bossen en natuurgebied, 20.000 ha kortekringloophout en 20.000 ha alternatieve landbouwwormen voor bijvoorbeeld biologische landbouw en agro-ecologie rond natuurgebied. Het idee is om die alternatieve landbouwwormen te laten aansluiten bij de grond die vrijkomt voor de natuur (3 compartimentsysteem: intensieve landbouw, extensieve landbouw en natuurgebied, slide 11). Zo wordt met de extensieve landbouw een buffer opgebouwd tussen de natuur en de intensieve landbouw.

De huidige uitstoot wordt berekend op 7,3 kiloton CO₂, terwijl met de geschetste veranderingen een vermindering tot 5,5 kiloton CO₂ kan worden gerealiseerd. De gedetailleerde verminderingen per onderdeel worden weergegeven in slide nr. 18 als bijlage bij het verslag. De maatregelen als gevolg van het klimaatplan worden er voorzichtigheidshalve op 15 procent geschat, maar dat kan ook met 30 procent worden. Met gewasresten/groenbemesters wordt aangegeven dat plantenresten beter op het land worden achtergelaten als bemesting. Dat is nodig om het koolstofgehalte in de bodem op peil te krijgen, wat een betere oplossing is dan het

afvoeren ervan voor vergisting. Alles bij elkaar geteld kan de uitstoot van broeikasgas daardoor gereduceerd worden met 75 procent.

7. Besluit

Om de broeikasgassen te reduceren moeten er keuzes worden gemaakt die op lange termijn moeten worden uitgezet. De landbouw moet duurzaam intensifiëren, niet zozeer in Vlaanderen, maar zeker in Europa en nog meer in de wereld in zijn geheel. Intensifiëren van de landbouw leidt tot minder landgebruik, wat beter is voor het klimaat en voor de biodiversiteit omdat meer grond kan teruggegeven worden aan natuur en bos.

De intensieve landbouw moet voortdurend gemonitord worden om met minder input dezelfde of zelfs een verbeterde productie te halen. Dat betekent minder pesticiden, minder bemesting, bijsturen van de veevoeding en verder uitbouwen van technologie en precisielandbouw. Een reductie van de veestapel moet hierbij zeker worden overwogen. Daarbij is het niet de bedoeling om de landbouwers zonder inkomen te zetten, maar met natuurlijke afvloeiing en met flankerende maatregelen kan het doel worden bereikt.

De alternatieve productiesystemen zijn op dit ogenblik eerder een kweekvijver dan een oplossing. Zij kunnen in die zin worden gebruikt als overgang tussen natuur en intensieve landbouw, maar hebben op dit ogenblik nog niet voldoende productiecapaciteit om nuttig te worden ingeschakeld in het oplossen van de klimaatproblematiek. Er is ook nood aan een goede definiëring en afbakening van systemen. Biolandbouw is op dit ogenblik het best beschreven met definities en regels. De principes van agro-ecologie zijn lovenswaardig, maar de invulling gebeurt op verschillende manieren zodat het niet als een eenvormig systeem kan worden beschouwd. Verduurzaming van de landbouw is in elk geval een richting die moet gevolgd worden, maar dan moeten alle parameters mee in overweging worden genomen.

V. Vragen van de commissieleden

1. Joke Schauvliege

Joke Schauvliege concludeert uit de uiteenzettingen dat iedereen streeft naar duurzame landbouw. Joris Relaes stelde dat de duurzaamheid van veel landbouwbedrijven nog kan verbeteren als zij daartoe gemotiveerd worden en hun eigen middelen kunnen kiezen. Geldt dat enkel voor grote bedrijven of samenwerkingen van bedrijven, of ook voor kleine land- en tuinbouwbedrijven?

2. Chris Steenwegen

Chris Steenwegen deelt de visie van Joris Relaes dat de Green Deal heel wat mogelijkheden biedt om de landbouw te verduurzamen. Binnen ILVO wordt reeds veel onderzoek verricht dat hierop aansluit, maar het blijkt moeilijk te zijn om de stap te zetten naar de toepassing op het terrein. Vaak blijft het bij succesvolle proefprojecten. Vraag stelt zich hoe men dit kan opschalen.

In het Vlaams strategisch plan Korte Keten van 2011 werden heel wat elementen opgenomen om de korte keten te ondersteunen en een echt korteketenbeleid uit te bouwen. Dit plan werd slechts gedeeltelijk uitgevoerd terwijl de korte keten in Wallonië en de ons omringende landen intensiever werd uitgebouwd. Vlaanderen heeft momenteel een Steunpunt Korte Keten en binnen VVSG is er een aanspreekpunt voor lokale voedselstrategieën. Landbouworganisaties trachten hun leden eveneens te ondersteunen in het korteketenverhaal. Hoe ziet Ann Detelder de

evolutie naar een eenvormig beleid en welke ondersteuning en financiering is hiervoor nodig?

Wannes Keulemans hanteert een sterk scheidingsmodel voor intensieve en extensieve landbouw. Maar toont de ecosysteembenadering niet aan dat het maximaliseren van ecosysteemdiensten vooral lukt in een multifunctioneel landschap, eerder dan in landschappen die alleen op natuur, extensieve of intensieve landbouw gericht zijn? Ook in een verstedelijkte omgeving is zo'n combinatie van factoren mogelijk om maximale maatschappelijke diensten te kunnen leveren.

De productiviteitskloof in de gangbare landbouw is groot. In de vergelijking tussen gangbare en biologische landbouw wordt te weinig rekening gehouden met het feit dat biolandbouw, in tegenstelling tot de gangbare landbouw, nog in een beginfase zit. De productiviteit van de gangbare landbouw is doorheen de jaren enorm toegenomen, waarom zou een dergelijke groeicurve mits dezelfde input aan innovatie en kennisdeling niet mogelijk zijn in de biolandbouw?

De huidige akkerbouw is voor meer dan de helft gericht op veevoeder. Daar moeten ook nog de weidegronden worden bijgeteld. Dat is een enorm ruimtebeslag dat opgaat in de vleesproductie. Een aanpassing van het eetpatroon naar minder vleesconsumptie biedt toch mogelijkheden om reguliere landbouw te verweven met meer biolandbouw en meteen ook de ecosysteemdiensten van ons landschap aanzienlijk te verhogen? Meteen kan ook een oplossing worden gegeven aan een aantal moeilijk te keren neveneffecten van de veehouderij waar Vlaanderen mee worstelt.

3. Arnout Coel

Arnout Coel sluit zich aan bij de vraag van Chris Steenwegen over de wijze waarop succesvolle proefprojecten sneller in de praktijk kunnen worden gebracht.

Het voorbeeld van Titus Ghyselinck was interessant en toont dat met kleine bijstellingen in de bedrijfsvoering reeds heel wat progressie kan worden gemaakt in het leveren van ecosysteemdiensten, samen met het verhogen van de zelfstandigheid en het bedrijfsinkomen van de land- en tuinbouwer. Maar waarom wordt dit voorbeeld dan niet meer in de praktijk gebracht? Zijn de omschakelingskosten te hoog of wordt het model nog in twijfel getrokken?

Wordt de korte keten door de retail als een aanvulling van hun aanbod gezien of percipiëren ze de korte keten eerder als concurrentie? Kunnen beide modellen duurzaam naast elkaar functioneren indien de korte keten een groeispurt kent? En hoeveel groeimarge is er nog voor de korte keten?

Tijdens de coronacrisis steeg de omzet van sommige korteketenbedrijven aanzienlijk terwijl uit de uiteenzetting bleek dat het opschalen van de korte keten toch niet gemakkelijk verloopt. Maar hoe kon de omzet dan zo plots verhoogd worden dat sommige bedrijven tot vier maal meer verkochten dan normaal?

Het theoretisch model van Wannes Keulemans met een vermindering van de Vlaamse veestapel en het anders invullen van de vrijgekomen landbouwgrond is een interessante oefening. Het model geeft ook een visie op wereldschaal met het invullen van de productiekloof in Oost-Europa en andere werelddelen. Maar brengt de invulling van een dergelijk model op wereldschaal de wereldhandel niet in gevaar? En als elk land enkel zijn eigen zelfvoorziening optimaliseert, komt de voedselzekerheid van sommige landen dan niet in gevaar als er zich een crisis voordoet?

4. Mieke Schauvliege

Het verheugt *Mieke Schauvliege* dat de Farm-to-Forkstrategie van de EU positief onthaald wordt. Het voorbeeld van Voedsel Anders toont aan dat samenwerken met de natuur een win-win kan creëren voor zowel de landbouwer als de ecosysteemdiensten, maar welke drempels moeten er overwonnen worden om dit systeem in de praktijk ruimer toe te passen? Is er weerstand bij de landbouwers of bij de natuursector, of is de kennis zo nieuw dat agro-ecologie nog niet voldoende bekend is?

Voedsel Anders stuurt aan op een transparanter GLB-overleg. Hoe kan dit overlegproces meer worden opengetrokken om alle actoren erbij te betrekken en meer wetenschappelijke en praktijkervaring in te bouwen?

Ann Detelder gaf het voorbeeld van hoevewinkels die het moeilijk hebben om in agrarisch gebied verder te ontwikkelen. Zijn er nog meer drempels die het uitbouwen van de korte keten in agrarisch gebied belemmeren? Wat is het voordeel van het claimen van de naam korte keten?

De meeste korteketenbedrijven zijn erg tevreden over de veranderingen die ze noodgedwongen hebben moeten doorvoeren met onlinebestellingen en het ontwikkelen van websites. Welke ondersteuning kan het steunpunt hiervoor bieden?

De benadering van Wannes Keulemans was interessant maar moet toch enkel als een theoretische oefening beschouwd worden om over een aantal dingen grondig na te denken. Er worden immers drastische keuzes gemaakt die in de praktijk niet zo eenvoudig liggen. Het afbouwen van de veestapel zal in de praktijk nooit leiden tot een totale omzetting van de vrijgekomen landbouwgrond in natuur en bos om zo de koolstofopbouw in de bodem op te drijven. En het pleidooi voor het verder ontwikkelen van de intensieve landbouw steunt op de twijfelachtige veronderstelling dat in de biologische landbouw geen efficiëntiewinsten kunnen geboekt worden. Om de intensieve landbouw te ondersteunen wordt gepleit voor het aanwenden van meststoffen en pesticiden, maar in Vlaanderen zijn de residuen van pesticiden in het grondwater reeds een groot probleem. Kan wat meer uitleg worden gegeven over het toepassen van dit model in Vlaanderen?

5. Ludwig Vandenhove

Ludwig Vandenhove merkte dat een aantal sprekers de nadruk legden op een samenwerkingsmodel en stoppen met polariseren, maar wie moet hierin de leiding nemen? En hoe kan eventueel de verweving van verschillende landbouwmodellen gebeuren?

Zowel ILVO als het Steunpunt Korte Keten kunnen moeilijk voorspellen in hoever de toegenomen interesse voor de korte keten permanent zal zijn. Kunnen de cijfers die per sector apart worden verzameld niet een globale overzichtstabel worden verzameld zodat het beleid een overzicht krijgt van het economisch belang van elke deelsector?

Uit het betoog van Wannes Keulemans kan worden opgemaakt dat de Green Deal niet meteen voor een grondverschuiving zal zorgen. In welke mate ziet hij de Green Deal als een basis waarop kan gewerkt worden, of meent hij dat de Green Deal van de verkeerde premisses vertrekt?

6. Bart Dochy

Bart Dochy merkt op dat de toegang tot het beroep van land- en tuinbouwer door een aantal sprekers als problematisch werd omschreven. Welke rol kan de overheid spelen om de toegang tot het beroep te vergemakkelijken?

Is het model dat door Voedsel Anders werd beschreven een puur theoretisch model of een voorbeeld dat in de praktijk ook reeds werd uitgetest?

De overgang door Wannes Keulemans van het wereldmodel met een productietekort naar het Vlaamse model met eerder zelfvoorziening is nogal abrupt. Wat is zijn visie op de potentie van nieuwe technologieën zoals ggo en kweekvlees?

VI. Antwoorden van de sprekers

1. Joris Relaes

Het zijn niet alleen grote bedrijven die nog progressie kunnen maken in verduurzaming. Ook kleine bedrijven kunnen gebruik maken van de mogelijkheden die worden aangereikt voor de verduurzaming van hun bedrijfsvoering, gekoppeld aan een verdienmodel. Maar elk bedrijf moet zelf de keuze maken welke projecten binnen het bedrijfsmodel kunnen aangewend worden. Vroeger werd beleid gevoerd per sector, terwijl het overheidsbeleid zich nu meer zal moeten toespitsen op oplossingen op maat van elk individueel bedrijf. Het beleid moet in die optiek een aantal oplossingen aanreiken waaruit bedrijven kunnen kiezen, eerder dan het opleggen van modellen. Bedrijven moeten zelf de middelen kunnen kiezen waarmee ze aan de doelen inzake milieubescherming en duurzame landbouw willen voldoen. De overheid kan dan meer inzetten op het meten van de al dan niet bereikte resultaten en de bedrijven dan belonen of sanctioneren.

Waarom is het moeilijk om succesvolle proefprojecten op te schalen naar reguliere landbouwmodellen?. De landbouw wordt gekenmerkt door stroeve productiefactoren. Eigendomsrechten worden vaak pas bij generatiewissels gewijzigd. Met teelten kan pas worden bijgestuurd als het nieuwe zaaiseizoen aanbreekt, en fruitbomen vragen een jarenlange termijnplanning. Dat geldt ook voor aanpassingen aan de veestapel en het herinrichten van de stallen. Hierdoor is het aanbrengen van wijzigingen in de landbouw minder soepel dan in andere sectoren.

Joris Relaes heeft grote vragen bij de scheiding van intensieve landbouw, extensieve landbouw en natuur zoals Wannes Keulemans voorstelt, mocht dit toegepast worden op Vlaanderen. Vlaanderen heeft een grote bevolkingsdichtheid en een versnippering van landbouwgrond en natuur, waardoor alles zeer sterk met elkaar verweven is. Scheiding lijkt eerder iets om toe te passen op andere plaatsen in de wereld. Het klopt ook dat op wereldniveau de productie moet worden opgedreven, vooral in Afrika. Maar bij de Green Deal ligt het accent op de Europese Unie en het is al moeilijk genoeg om daar alle neuzen in dezelfde richting te krijgen.

Farm-to-Fork gaat in elk geval de goede richting uit met een grote zorg voor de natuur. Het bevat geen cijfers over de reductie van de veestapel en dat is voor Joris Relaes de beste werkwijze om de kans op slagen van dit plan te garanderen en niet mee te maken wat zo'n 50 jaar geleden is gebeurd met het zogenaamde Mansholtplan. Daarin werd toen opgenomen dat het aantal boeren en het aantal ha met vijf miljoen moest verminderen. Omdat iedereen zich op die cijfers fixeerde riep het plan enorm veel weerstand op, ondanks de goede visie die erin vervat lag. De uitvoering van het Mansholtplan werd hierdoor sterk gehypothekeerd.

In Nederland wordt momenteel 1,3 miljard euro uitgetrokken om 200 melkveebedrijven op te kopen. Dat is enorm veel geld dat op korte termijn wordt aangewend om een al bij al zeer beperkt deel van de veestapel te reduceren. Het is de vraag of een dergelijke desinvestering de aangewezen weg is om milieu- en duurzaamheidswinsten te boeken. Moet er integendeel niet meer ingezet worden op innovatie en misschien nog belangrijker efficiënte en bruikbare kennisoverdracht? Ook wat vee betreft vindt er een zeer gepolariseerd debat plaats. In het klimaatdebat wordt er gewezen op de lichte toename van het aantal melkkoeien in ons land de afgelopen jaren, tot zo'n 530.000. Maar dit wordt in een ander perspectief geplaatst als men weet dat België in 1980 ongeveer 1 miljoen koeien telde. En intussen bestaat ook de kennis om de methaanuitstoot van koeien met 30 procent te verminderen.

Nu Europa eindelijk uitdagende doeleinden stelt, zou het goed zijn om deze te omarmen en samen met de landbouwbedrijven realistische, haalbare, maar wel doortastende maatregelen te nemen om de landbouw verder te verduurzamen.

Precisielandbouw is een andere innovatie die de milieubelasting van de landbouw sterk kan verminderen. Gps-gestuurde machines kunnen gewasbeschermingsmiddelen en bemesting met precisie en in beperkte en variabele doseringen aanbrenge. De pesticiden zijn reeds minder schadelijk dan vroeger. De landbouwer hoeft minder geld te besteden voor het aankopen van pesticiden en meststoffen en wil daar dus volop aan meewerken.

2. Titus Ghyselinck

Titus Ghyselinck deelt mee dat de studie over het alternatieve bedrijfsmodel en de mogelijkheden om dit met het toekomstige GLB gericht te ondersteunen, gebaseerd is op cijfers en aanbevelingen van een deskundig landbouwadviseur. Het is een theoretisch model, maar cijfermatig onderbouwd. Er zijn in de praktijk reeds bedrijven waar de omslag werd gemaakt en waar de win-winsituatie kan worden aangetoond.

Dat dit model in de praktijk nog zo weinig aanslaat komt doordat de agro-ecologie en de biolandbouw nog in de kinderschoenen staan. Er is terughoudendheid om in te stappen omdat nog niet kan verwezen worden naar talrijke voorgangers die de overstap succesvol waagden. Ook in het wetenschappelijk onderzoek moet nog veel werk worden verricht want een intensivering van de biologische landbouw en agro-ecologie is mogelijk, al zal dat niet volgens dezelfde groeicurve verlopen dan bij de intensieve landbouw. Het landbouwonderzoek heeft tot nu vooral ingezet op een efficiëntie- en productiemaximalisatie volgens de conventionele landbouwtechnieken. Meer wetenschappelijk onderzoek rond agro-ecologie kan nog heel wat bijkomende winsten zoals productie- en efficiëntieverhoging mogelijk maken. Ook het overheidsbeleid heeft zich heel lang geconcentreerd op het uitbouwen van de intensieve landbouw en pas de laatste jaren wordt hierin bijgestuurd omdat de milieubelasting te groot wordt. Door vanuit het beleid meer steun te bieden aan agro-ecologische landbouw kan deze in de praktijk meer voeten aan de grond krijgen.

Er is geen nood aan polarisatie of een keuze tussen intensieve of extensieve landbouw. Beide modellen kunnen naast elkaar functioneren, maar de groeiende aandacht voor agro-ecologische landbouw met oog voor de bodemgezondheid en ongewenste emissies is een goede evolutie die voortaan door Europa beter zal ondersteund worden.

Het is moeilijk om te vergelijken hoe efficiënt de agro-ecologie is per eenheid product of per gebruikte landoppervlakte, want voor de reguliere landbouw moeten nog veel extern geproduceerde middelen als bijvoorbeeld soja en meststoffen

worden ingevoerd. Om die te produceren worden elders grondstoffen onttrokken die voor de reguliere landbouw niet in rekening worden gebracht. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. Volgens een studie van WWF-België was in 2018 ongeveer 367.000 ha grond in het buitenland nodig om soja te telen voor de Belgische vee-stapel. Dit komt overeen met 27 procent van het landbouwareaal in België.

Wetenschappers stelden reeds eerder dat ze niet genoeg betrokken worden bij het uittekenen van een nieuw GLB en ook de milieuorganisaties hebben al meermaals gevraagd voor meer betrokkenheid en een grotere transparantie van het proces. Het strategische plan dat elke lidstaat moet opstellen ligt veel korter bij de praktijk, en daar moeten zowel wetenschappers, vertegenwoordigers van landbouworganisaties, het maatschappelijk middenveld en mensen uit de praktijk bij betrokken worden. Het strategisch plan moet immers een breed gedragen instrument zijn om een succesrijke uitvoering te kunnen garanderen en te beantwoorden aan de vele en diverse uitdagingen voor de landbouw. Een effectieve regelgeving die resultaten oplevert is in ieders belang: niet alleen voor natuur, klimaat, maatschappij en de volgende generatie landbouwers, maar ook voor de landbouwers die vandaag al de inspanningen leveren. Er moet ook voldoende overlegd worden tussen verschillende beleidsdomeinen want landbouw, ruimtelijke ordening, leefmilieu en voedselveiligheid liggen zo kort bij elkaar dat de regels in elkaar moeten passen.

3. Ann Detelder

Ann Detelder verduidelijkt dat het Steunpunt Korte Keten niet voor elke land- en tuinbouwer een oplossing kan aanreiken. De korte keten kan enkel voor een aantal van hen een mogelijkheid bieden om nog te groeien. Alles hangt immers af van de mogelijkheden die zich daartoe voor het bedrijf aandienen.

Minstens 15 procent van de bedrijven in de land- en tuinbouw is minstens voor een deel verbonden met de korte keten, maar er is geen centraal beleid voor de korte keten. Ter vergelijking: er zijn ongeveer evenveel korteketenbedrijven dan varkensbedrijven, maar voor de varkenssector wordt wél een centraal beleid gevoerd.

De korteketenondernemer is meer dan een verkoper van voeding. Hij heeft een belangrijke taak in het agrarisch gebied als drager van multifunctionele landbouw, zet de gemeenten toeristisch op de kaart, is vaak nog de enige winkel op het plateland waar minder mobiele mensen hun voeding kunnen kopen en brengt de consument eindelijk terug in contact met de land- en tuinbouw.

Het strategisch plan Korte Keten van 2011 was inderdaad waardevol, maar het gebrek aan middelen heeft een correcte uitvoering belemmerd. Het Steunpunt Korte Keten ontvangt van de overheid omgerekend ongeveer 1 vte. Dat zijn geen structurele middelen maar iets dat elk jaar opnieuw moet verworven worden. 1 vte is onvoldoende voor de uitvoering van een strategisch plan. De ondersteuning in Wallonië komt overeen met 8 vte. Het Steunpunt Korte Keten ervaart dat er veel goede initiatieven in verband met de korte keten worden genomen, maar het zou goed zijn dat die zich allemaal verzamelen in een expertisecentrum of taskforce korte keten in Vlaanderen dat door de overheid wordt erkend. Om tot een gezamenlijk actieprogramma te komen moet versnippering immers vermeden worden.

Twee jaar geleden werd binnen de koepelorganisatie beslist om de activiteiten van het Steunpunt Korte Keten op te schalen. Er werden extra mensen aangeworven op basis van federale middelen die jaarlijks worden toegeschoven, maar ook hier zorgt de jaarlijkse financiering voor onzekerheid en een rem op langetermijnplanning.

De korte keten heeft niet de ambitie om concurrentieel te zijn met de retail. Maar er is een stijgende groep consumenten die op zoek is naar voeding die op een

andere manier wordt geproduceerd en die daarmee de lokale economie bewust willen ondersteunen. Ze zijn ook voorstander van een eerlijke prijs voor de boer terwijl ze tijdens het aankopen ook een stuk beleving willen inbouwen. Een groot deel van de consumenten zal bewust bij de retail blijven aankopen, terwijl een ander deel zich ook deels naar de korte keten zal richten.

Een aantal bedrijven in de korte keten heeft zich tijdens de coronacrisis inderdaad kunnen opschalen tot een omzet die soms vier maal hoger lag dan normaal, maar dat was slechts voor een korte periode mogelijk. Men kon iets meer oogsten dan normaal, iets meer dieren slachten dan normaal, iets meer groenten verkopen die men anders aan de retail zou geleverd hebben, maar de voorraden zijn onvoldoende om dit op lange termijn vol te houden. Het probleem voor een snelle tijdelijke opschaling zat voornamelijk bij het werven van personeel.

De drempels voor de korte keten in het agrarisch gebied zijn divers en er is een grote rechtsonzekerheid. In agrarisch gebied wordt terecht nauw toegezien op de activiteiten die bedrijven er kunnen ontwikkelen. Men mag er wel boeren en landbouwgerelateerde activiteiten ontwikkelen, waaronder een hoevewinkel. Maar er is geen definitie van een hoevewinkel of van wat er mag verkocht worden, waardoor elk gemeentebestuur dat op een andere manier kan interpreteren. Vaak wordt de regel gehanteerd dat er 50 procent eigen producten moet verkocht worden. Sommige gemeenten staan toe dat er ook producten van andere korteketenbedrijven verkocht worden, maar andere gemeenten verbieden dat. Het afsplitsen van een hoevewinkel voor fiscale of andere redenen zorgt er onmiddellijk voor dat de hoevewinkel zonevreed wordt, maar ook hier is de ene gemeente soepeler dan de andere. Hoeveterrassen in agrarisch gebied worstelen met dezelfde rechtsonzekerheid, wat trouwens het geval is voor de meeste multifunctionele landbouwverbindingen. En bij het FAVV zijn korteketenbedrijven even 'zonevreed' want ze passen in geen enkel vakje. Daarom wordt veiligheidshalve de strengste reglementering toegepast terwijl het vaak om kleine familiale bedrijven gaat die de strengste normen niet kunnen halen.

Er ontstaan veel 'hubs' als samenwerkingsverbanden van korteketenbedrijven die voor de afzet van hun producten willen samenwerken. Ze zetten hiervoor een gemeenschappelijke logistiek en website op, maar stoten op drempels in de wetgeving. Het FAVV beschouwt dit als groothandel en in agrarisch gebied kan niet zomaar een 'distributiecentrum' worden opgezet want dat is zonevreed. De regelgeving is dus helemaal niet op maat van kleine innovatieve ondernemingen.

Er is nog geen stappenplan over het claimen van de naam korte keten. Er wordt met belanghebbenden wel nagedacht over het definiëren van korte keten en een label om dit ook zichtbaar te maken voor de consument. Een korteketenproduct wordt op deze wijze goed herkenbaar, zelfs als het in de retail wordt aangeboden. Op dit ogenblik bestaat er enkel een wettelijke bescherming voor de term 'hoevezuivel'.

De toegang tot het beroep van land- en tuinbouwer is moeilijk omdat een onoverzichtelijk aantal regeltjes moet nageleefd worden. De regels van FAVV, de federale of Vlaamse overheid spreken mekaar bovendien soms tegen. Men moet al bijzonder sterk gemotiveerd zijn om in het beroep te willen instappen.

4. Professor doctor Wannes Keulemans

Professor *Wannes Keulemans* wijst op goed onderbouwde wetenschappelijke studies die stellen dat de biodiversiteit meer gebaat is met een scheidingsmodel op grotere schaal dan met een verwevenheidsmodel. Uiteraard moet elk model rekening houden met de lokale context. Het kan dus dat een verwevenheidsmodel in

sommige gevallen toch beter scoort. Maar het is echt niet zo dat een verwevenheidsmodel altijd beter scoort.

Er bestaan geen studies die voor een verwevingsmodel betere ecosysteemdiensten bewijzen. De discussie over welk model moet worden gekozen verloopt momenteel vaak op basis van gevoelsmatige elementen. Dat is geen goede basis en daarom is er nood aan meer onderzoek en data waarop men zich kan baseren. Vlaanderen wordt gekenmerkt door versnipperde landbouwgronden, weinig natuur en een grote bevolkingsdichtheid. De verweving is inderdaad een feit, maar toch kan men die verweving verminderen door natuurgebieden te erkennen en andere gebieden aan te duiden voor intensieve of extensieve landbouw.

Farm-to-Fork bevat veel intuïtieve elementen die onvoldoende worden onderbouwd. Zo gaat men ervan uit dat het huidige landbouwmodel heel belastend is voor het milieu. Dat is correct, maar men concludeert zonder enige grond dat een ander model dan beter moet zijn. De enige correcte benadering is het bestuderen van verschillende modellen waarbij onderzocht wordt in welk model welke vooruitgang kan worden geboekt.

Farm-to-Fork houdt onvoldoende rekening met evoluties. De residuen van pesticiden in het oppervlakte- en grondwater zijn terecht een grote zorg, maar dat probleem wordt ondanks de intensieve landbouw steeds minder groot. Veel studies tonen aan dat de biodiversiteit erop achteruit gaat. Dat is correct, maar de biodiversiteit van insecten die in en rond het water leven gaat er de laatste jaren op vooruit. Dat is zo in heel de wereld, en ook in Europa met zijn intensieve landbouw. Toch is het verhaal niet eenduidig want insecten die op het land leven verliezen aan biodiversiteit. Een verklaring zou de aanwending van pesticiden kunnen zijn, maar de pesticiden zijn veel selectiever dan vroeger en worden via precisielandbouw efficiënter aangewend. De toxiciteit is ook sterk verminderd en de pesticiden breken vlugger af. Het is niet eenvoudig om hier eenduidige conclusies uit te trekken, en het toont aan dat men zeer voorzichtig moet zijn met het interpreteren van cijfers en het intuïtief naar voren schuiven van modellen.

Discussiëren over welk model gehanteerd moet worden hoeft niet polariserend te zijn. De basis van de discussie moet de zoektocht zijn naar duurzame landbouw. En als Europa daarnaar streeft moet de duurzaamheid vooropstaan, en niet een bepaald productiesysteem.

Uiteraard zal het aanwenden van nieuwe technologieën in elk landbouwsysteem voor belangrijke verbeteringen kunnen zorgen. De Green Deal laat voldoende openingen om biotechnologie en technieken als genetische transformatie en CRISPR-Cas te herbekijken. Samen met precisielandbouw, beeldanalyse, dronetechnologie en nog andere verbeteringen die door wetenschappelijk onderzoek zullen worden aangebracht, zal de landbouw automatisch naar meer duurzaamheid opschuiven.

Voor de hele wereld geldt in het algemeen dat de productiekloof moet worden gedicht. In Oost-Europa kan de landbouw nog sterk geïntensifieerd worden en kan de productie dus ook sterk toenemen. Rassenveredeling, bemesting, ziektebestrijding en mechanisatie zijn daar nog belangrijke verbeterpunten, maar die kunnen in Vlaanderen niet meer voor een gigantische vooruitgang zorgen. In Vlaanderen moet de intensieve landbouw meer verduurzamen op het gebied van het aanwenden van bemesting en pesticiden. Er is al een hele weg afgelegd maar er kunnen zonder twijfel nog verbeteringen worden aangebracht. Toch is het moeilijk om hier vooraf cijfers op te plakken want de vraag is hoever men hierin kan gaan. Het is goed om dit voorzichtig aan te pakken en te steunen op ervaringen uit de praktijk. Er zijn veelbelovende Franse studies over het verminderen van pesticidegebruik in de akkerbouw, vooral voor graangewassen en gedurende twee jaar. Maar er bestaan geen studies op langere termijn, en het zou theoretisch kunnen dat vanaf

het derde jaar de ziektes en plagen weer de bovenhand halen. Werken met levend materiaal betekent ook dat het inzetten van bestrijdingsmiddelen per jaar zal verschillen.

Het klopt dat agro-ecologie en biolandbouw nog relatief nieuw zijn en dat nog veel moet geïnvesteerd worden in onderzoek. Maar als men zich enkel richt op organische bemesting is er toch een blijvend probleem. Organische bemesting wordt op een bepaald moment toegediend en kan zeer moeilijk worden bijgestuurd eens het gewas op het veld staat. Bovendien volgt de organische bemesting niet altijd de behoefte van de gewassen want de nutriënten worden door microbiële activiteit vrijgezet. Daardoor zal men bij het begin van het seizoen vaak een teveel aan bemesting hebben en een tekort naar het einde van het seizoen.

Herbiciden kunnen in de reguliere landbouw worden aangewend, maar niet in de biolandbouw. Toch is het voor beide landbouwsystemen belangrijk om te investeren in mechanische onkruidbestrijding.

Het klopt dat het drastisch afbouwen van vleesconsumptie ervoor kan zorgen dat biolandbouw op de vrijgekomen landbouwgrond reeds in een groot deel van de voedselbehoeften kan voorzien. Maar toch blijft de basisstelling overeind dat indien met deze voedselbehoeften kan dekken via intensieve landbouw op een kleinere oppervlakte, er meer ruimte overblijft voor bebossing en natuur. Zo wordt er meer winst gemaakt voor klimaat, milieu en biodiversiteit.

Indien heel de wereld 25 procent van de Vlaamse landbouwproductiviteit zou halen, of als de productiekloof in heel de wereld met de helft zou kunnen gereduceerd worden, kan voldoende voedsel geproduceerd worden om de wereldbevolking tot 2100 te voeden. De productiekloof is dus een reëel probleem dat moet worden aangepakt. Het probleem is het grootst in Afrika waar de vraag naar voedsel stijgt met een factor vier terwijl de productiviteit van de gronden er achteruit gaat. Via ontbossing gaat men op zoek naar vruchtbare landbouwgrond. Alleen bemesten met organische en vooral dierlijke mest, zoals het VN-rapport van Olivier De Schutter voorschrijft, is geen optie omdat dit onvoldoende aanwezig is en de rundermest in Afrika niet als bemesting maar als brandstof wordt aangewend.

Een circulair landbouwsysteem gebaseerd op agro-ecologie is een lovenswaardig doel. Maar de productiviteit ervan zou moeten stijgen om te voldoen aan de voedselbehoeften. Dat kan alleen gebeuren door externe input van meststoffen.

Titus Ghyselinck stelt hier tegenover dat elke input ergens vandaan moet komen. De circulaire landbouw benut de meststof die lokaal beschikbaar is terwijl intensieve landbouw extra kunstmeststof aanwent die op een andere plaats onttrokken wordt aan de natuur. Die factor moet mee in rekening worden gebracht.

Wannes Keulemans stelt dat elk systeem fosfor als voornaamste bestand van meststof zal moeten recupereren, omdat fosfor alleen via ontmijnen kan ontgonnen worden en de voorraden ervan beperkt zijn.

Bart DOCHY,
voorzitter

Arnout COEL
Chris STEENWEGEN,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

AMKM	agromilieu- en klimaatmaatregelen
CRISPR-Cas	Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats for CRISPR Associated Sequences
CSA	community-supported agriculture
EVA	extern verzelfstandigd agentschap (van de Vlaamse overheid)
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
FAVV	Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen
ggo	genetisch gemodificeerd organisme
GLB	gemeenschappelijk landbouwbeleid
ILVO	Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek
Velt	Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren
VLAM	Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing
VN	Verenigde Naties
vte	voltijdsequivalent / voltijdequivalent
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
vzw	vereniging zonder winstoogmerk
WWF	World Wildlife Fund